

виринається зображення молодого скіфа, що стоїть за богинею. Воно не тільки втиснуте між двома іншими зображеннями, але його масштаб удвічі менший від інших фігур. Виникає думка про те, що майстер Сахновської пластини зібрав поруч з поширеними і відомими за іншими знахідками (такі зображення, як "богиня, котра сидить", "двоє скіфів з ритонном"), досить рідкісні і поки ще не відомі нам сюжети ("Музикант", "Скіфи, що наливають вино з амфори", "Скіфи з бараном"). При конструюванні всієї композиції були використані різні моделі, у тому числі і модель з молодим скіфом, що не відповідала данному масштабові зображень. Все це може свідчити про поширення такого роду майстрів в середовищі різних скіфських общин і навіть виготовлення суцільно скіфських виробів за античними моделями скіфськими майстрами. Сильна заповірюваність верхньої частини рельєфів Сахновської діадеми - доказ її використання. Подібні діадеми призначалися не тільки для поховального обряду, але ними користувались й у певних випадках життя.

ПІДВИСОЦЬКА О.П.

Музей історичних коштовностей України

ПРО ЗОБРАЖЕННЯ НА ЧАШІ З ГАЙМАНОВОЇ МОГИЛИ

Серед численних речей, знайдених в скіфських курганах Північного Причорномор'я, особливе місце займає культовий та ритуальний посуд. Особливо виділяються екземпляри, прикрашені зображеннями сцен із життя кочових скіфів. До них належать посудини із курганів: Куль-Оба (Крим, 1830 рік), Чортотлик (Дніпропетровська область, 1863 рік), Карагодеуашх (Краснодарський край, 1888 рік), Часті кургани (під Воронежем, 1911 рік), Солоха (Запорізька область, 1913 рік).

Ці пам'ятки постійно згадуються в археологічній літературі, але тільки деякі з них стали об'єктами пильних наукових досліджень. Ще багато не з'ясованих питань, що стосуються походження, призначення цих речей та інтер

претації сюжетів, зображених на них. Всі дослідники відмічають, що всебічне та ретельне вивчення таких пам'яток має велике наукове значення при реконструкції різних сторінок скіфської культури, особливо скіфської міфології, релігії та мистецтва.

До цієї групи предметів належить і чаша з Гайманової Могили. Курган був досліджений у 1969-1970 роках експедицією ІА НАН України під керівництвом В. І. Бідзілі. Чаша знайдена в схованці північної могили, де були поховані 4 знатні особи з багатим інвентарем у супроводі слуг. Разом з чашею містився цілий комплект ритуального посуду: 3 дерев'яні чаші з золотими оббивками, срібний кілік, два ритони із золота та срібла, два кубки з округлим корпусом (Бідзіля В.І., 1971, с.44-56). Подібні набори посуду трапляються в курганах царського рангу. Соціальний стан похованих має суттєве значення для з'ясування питань про походження, призначення та розуміння сюжету, зображеного на чаші.

За формою чаша абсолютно подібна посудинам, знайденим в курганах Солоха і Чмирева Могила (на одній зображена сцена полювання, а на другій - водоплавні птахи). Гайманова чаша має кулястий тулуб, вузький вінчик та дві горизонтальні ручки, прикрашені рельєфними зображеннями баранячих голів. Дно і вінчик чаші декоровані геометричним орнаментом. На корпусі предмета розміщено фриз з рельєфною композицією, котра об'єднує шість фігур скіфів-воїнів. Вони виконані реалістично, з характерними для кожного рисами обличчя, майстер виразно передав психологію кожного образу в залежності від віку та соціального стану.

Зовнішній вигляд персонажів, розкішний одяг, парадне військове спорядження, атрибути вищої влади (булава, нагайка, чаша, гривни) - вказують на те, що на чаші зображені представники вищої влади - скіфські "царі", або вожді племен.

Щодо ітерпретації сюжету, то існує декілька гіпотез. Загалом вони зводяться до тлумачення змісту, як сцен заключення миру, або капітуляції, або пов'язаних з героїчним епосом, що знайшли відображення в історичних легендах та народному епосі. Дослідники відмічали, що зображення на гаймановій чаші становлять науковий інтерес не менший,

ніж зображення на куль-обській і воронезькій посудинах. Тим паче, що усі три чаші за стилем та технікою аналогічні. Д. С. Раєвський також вбачає їхню подібність у композиції та семантиці. Однак, на наш погляд, саме у цьому вони і розрізняються. Композиція гайманової чаші відзначається чітким, продуманим ритмом, групування і розворот фігур суворо симетричні відносно центральної сцени (це добре видно на малюнку - розгортці, на якій передано фриз). Така побудова композиції має значення і для розуміння семантики представленого сюжету. Хоча чотири сцени з загальної композиції на чаші здаються самостійними, персонажі розміщені так, що кожна особа пересікається чи торкається кінцівками, або предметами, що знаходяться при ній. Всі разом вони складають замкнуте коло, яке ще більше підкреслює їхню композиційну і смислову єдність. Подібного нема ні на куль-обській, ні на воронезькій посудинах. Кожна пара чітко відокремлена і ніби складає самостійну й незалежну одна від одної сцену. Об'єднує їх тільки сюжет.

В. Даниленко трактує дві основні сцени як акт військової капітуляції (Даниленко В.Н., 1975, с.88). Проти цього виступає Дмитро Сергійович Раєвський: "в обеих сценах никак не обозначено поражение одного из персонажей и его покорность другому. Равноправное положение действующих лиц в одной из сцен даже подчеркнуто строгой симметрией композиционного решения... Наконец, весьма существенно, что правовые скифские обычаи обращения с побежденными, описанные Геродотом (IV, 64-66), вряд ли дают основание полагать, что скифы с побежденными садились за дружелюбные пиры и предавались совместному винопитию". Заперечує Раєвський також і трактовку цих сюжетів як меморативних. Він відносить їх до сюжетів релігійно-міфологічного складу і припускає, що тут зображені сцени із легенди про походження скіфів. Одна (та, що погано збереглася) показує момент передачі Таргітаєм-Гераклом луку своєму молодшому синові Скіфу: у витягнутій руці літнього воїна ніби був лук, зображення якого зіпсоване і не збереглося. Сцену на протилежній стороні чаші він пропонує тлумачити як зображення вигнаних із країни старших братів, які, можливо, радяться про те, як розправитися зі своїм удачливим молодшим братом. Але, як признає сам автор гіпотези, трактовка, що пропонується

- лише одна із можливих (Раевский Д.С., 1977, с.36-39).

Подібне пояснення сюжету, особливо по відношенню до гайманової чаші, на думку ряду дослідників, не переконливе. Якщо на воронезькій і куль-обській посудинах зафіксовані явні дієства з луком: передача на одному і натягування тятиви на другому, то на гаймановій чаші подібних сцен немає.

Викликає заперечення опис Раєвським сцен і деяких композиційних побудов. По-перше, пози центральних персонажів явно не передбачають передачі чого-небудь один другому. Вони сидять, відкинувшись назад, а у їхніх простягнених руках, ймовірно, були зображені посудини для вина. У тайнику Гайманової могили разом із чашею знайдено набір ритуального посуду. І один з кубків ми бачимо зображеним: його тримає молодший воїн. Можна припустити, що і один із ритонів чи інша посудина із цього набору зображена у витяг-нутій руці другого персонажу.

По-друге, не переконливо звучить думка Раєвського про протиставлення основних сцен сюжету. Як уже зазначалося, групування і розворот усіх фігур абсолютно симетричні відносно центральної сцени. І ніяк в психоемоційній характеристиці персонажів не зафіксована їхня поразка, як уже відмічав сам Раєвський по відношенню до подібної трактовки у В.Даниленко, і момент задуму вбивства молодшого брата також.

На наш погляд точну характеристику персонажам дав Борис Миколайович Мозолевський: "на обличчях воїнів вираз самовдоволення і незалежності, в погляді кожного світиться мудрість степових вождів" (Мозолевський Б.М., 1983, с.131). Можливо, вони мирно спілкуються або, судячи за їхніми позами, вирішили перекинутися парою слів про почуте від центральних персонажів сюжету.

І, по-третє, відносно персонажів під ручками чаші і, зображених поряд з ними горита і мішка з мотузкою. Самий молодий з них явно займає підлегле становище і виконує роль слуги. На це вказує і його вік, і відсутність зброї, що не характерно для скіфських зображень, а також простий, без будь-якої орнаменталії костюм, хоча він також скроєний так само, як і у останніх персонажів сюжету. Геродот, описуючи звичаї скіфів, повідомляє, що скіфським царям прислужують тільки природні (вільні) скіфи (Геродот, IV,72).

Що стосується образу, представленого під другою ручкою, то й він за віком дуже близький центральній фігурі з кубком в руці, а по соціальному і правовому статусу не відрізняється від головних діючих осіб, на що вказує і горит, що знаходиться за його спиною. Таке його розташування в композиції, скоріш за все, обумовлене формою посудини, і тим положенням, в якому він опинився на учті.

Як нам здається, центральна сцена, зображена на гаймановій чаші, дещо перекликається зі сценою на ритоні з кургана Карагодеуашх, але читається вона в зовсім іншому контексті. На його центральному фризі представлено звернені один до одного вершники, у одного в правій руці ритон, а в лівій - спис або скипетр. Другий вершник підняв руку в жесті адорації. Під ногами обох коней лежать трупи ворогів з відтятими головами. Болгарський вчений І.Маразов пропонує принципово новий напрямок у трактовці сюжету. Цю сцену Маразов зіставляє із свідомством Геродота (IV, 66) про уславлення воїнів, які найбільше відзначились (Маразов І., 1978, с.18).

У Геродота читаємо: "Один раз на рік кожний правитель у своєму окрузі готує посуд для змішування вина і його п'ють на бенкеті ті скіфи, що вбили ворога (в бою; хто ж не вбив жодного ворога, не п'є того вина й сидить збоку без почесті. Це найбільша ганьба в них. А хто вбив дуже багато ворогів, дістає дві чаші й п'є з обох них разом" (Геродот, IV, 66).

На наш погляд, саме така учта, або один з її моментів зафіксовані на чаші з кургану Гайманова Могила. Як відмічає французький вчений Ж.Дюмезіль "призначення цього свята - офіційно констатувати, засвідчити подвиг, декілька подвигів або їхню відсутність, за кожним з присутніх і встановити, таким чином між людьми ієрархію" (Дюмезіль Ж., 1990, с.175).

І, певне, чаша з таким сюжетом не випадково опинилася в похованні. Імовірно, один з небіжчиків міг бути учасником такої учти. Можливо, що його навіть ушановували як прославленого героя. І в пам'ять про цю подію він замовив мабуть, грецькому майстрові виготовити цю посудину, яка була символом його військової доблесті, соціального стану і багатства.